

610
 dus sentiendi et loquendi omnium Theologorum et Patrum; quantum vero ad distinctionem realem, non est tanta certitudo; posset enim quis dicere distingui sicut intellectum et memoriam, et dici tres virtutes, sicut tres potentias animæ. Nihilominus tamen multo probabilius est, omnino distingui realiter, quia hoc est magis consentaneum modo loquendi sacræ Scripturæ, et omnium; et quia rationes, quibus ostendimus distinctionem actuum et objectorum, id satis concludunt; item a posteriori, quia in peccatore manet spes sine charitate, et fides sine utraque. Quocirca opinio quam supra Scotus refert, censetque probabilem, et tenuit Ocham, Quodlibet. 3, quæst. 1, spem non esse quid tertium distinctum a charitate et fide, sed aggregatum illarum (quia, inquit, sperare nihil aliud est quam credendo desiderare), omnino est falsa, tum propter dicta, tum quia aperte sequitur in peccatore non manere spem, quod censeo errorem.

SECTIO IV.

Utrum spes eliciat non solum actus tendentes in bonum, sed etiam actum timoris, et alios quibus fugimus malum.

1. *Timoris vulgata divisio.* — Prima auctoris ipsius divisio, ac item differentia inter ejus membra. — Differentia secunda. — Tertia. — Quarta. — Ut breviter complectamur totam materiam hujus sectionis, advertendum est plures esse, quoad præsens, modos timoris, scilicet, timorem mundanum, servilem, filialem perfectum, et initialem, quia divisione utuntur Theologi in 3, dist. 34; ego vero explico per tres alias. Primo ergo dividitur timor in humanum et divinum: humanus, qui etiam mundanus, et timor hujus sæculi dicitur sæpe ab Augustino, et Gregorio, 4 Moralium, cap. 14, est quo timemus malum, quod ab hominibus inferri potest, vel quod tantum est malum temporale hominis. Divinus timor, quo timemus vel divinum malum, vel illud quod Deus inferre potest, vel specialiter infert: inter quos timores differt secundo, quia timor humanus timet hominem, et ut causam mali, et ut malum quoddam; tamen alius non timet Deum, nisi ut causam mali, quia Deus in se malus non est, sicut homo, nisi falso apprehendatur, ut a Manichæis, in quo est notanda differentia inter spem, et amorem divinum; nam quia

Deus est in se summe bonus, potest ipse ut summum bonum sperari, non solum ut causa est omnis boni, sed etiam ut objectum in se nos beans; at timeri solum potest ut causare potest in nobis malum omne pœnæ, non autem timeri ut objectum. Differunt tertio, nam timor divinus per se avertit a culpa, quæ est potissima causa mali pœnæ; timor vero humanus per se non avertit a culpa, quia homines non solum propter culpam, sed etiam propter virtutes mala inferunt, et quia homines intendunt actus exteriores præcipue ut puniant, et ideo timor humanus solum coercet ab exteriori actu, non vero avertit affectum a malitia, in quo est tota ratio culpæ. Quarto differunt, nam timor divinus per se nunquam inclinatur ad culpam, quia nunquam culpa est medium per se ad fugiendum malum infligendum a Deo; timor vero humanus inclinatur sæpe ad culpam, quia sæpe unus homo cogit alium per pœnam ad peccandum, et ideo de hoc timore dicitur, Matth. 10, et Lucæ 12: *Nolite timere eos qui occidunt corpus*; ideo etiam divus Thom. 2. 2, quæst. 19, art. 3, dicit hunc timorem semper esse malum, quia nascitur ex amore mundano, qui est intrinsece malus, quia constituit finem ultimum in creatura amata: unde 1 Joann. 2: *Qui diligit mundum, non manet charitas Dei in eo*; atque idem sumitur ex Joann. cap. 12: *Propter Phariseos non conflebantur, ne extra synagogas ejicerentur*; Isaïæ 51: *Quis tu ut timeres ab homine mortali?* et ex Patribus, Nazianzeno, orat. 1 de Pace; Basilio, homil. in Psalm. 33; Augustino, serm. 18 de Verbis Apost., c. 5; Ambrosio, in c. 21 Apocal., aliquanto post initium, vel cujuscumque veteris Patris sit opus; Origenes, homil. 9 in lib. Judicum, et alii; et hac ratione exponitur illud 1 Joan. 4: *Perfecta charitas foras mittit timorem.*

2. *Notatio explicans proxime dicta.* — Sed advertendum est hoc intelligi juxta rigorosam significationem timoris vel amoris mundani: nam si absolute loquamur de timore mali temporalis, sicut amor talium honorum non est intrinsece malus, sed ex objecto indifferens, quamvis ex fine vel modo possit fieri malus, ita et timor potest esse veniale vel mortale peccatum, quando ad hæc inducet; unde sicut amor malus temporalis non constituit specialem speciem vitii, sed generaliter vagatur per omnia vitia, ita proportionaliter timor temporalis absolute spectatus.

3. *Secunda divisio timoris.* — Secunda divisio timoris divini in servilem et filialem, est

611
 communis Theologorum et Patrum, et colligitur ex sacra Scriptura, in qua sæpe docetur timor pœnarum, qui servilis dicitur. Filialis ergo timor proprie dicitur, qui est de malo, aliquo modo quatenus, scilicet, in Deum redundat, unde proprie est de malo culpæ; nam illud proprie est offensa Dei; et ideo dixit divus Thomas, cit. quæst. 19, art. 4, timore servili timeri Deum, ut ab ipso aliquod malum evenire nobis potest; filialem alio modo sumi per comparisonem ad Deum, scilicet, de offensione ejus, vel de aversione ab illo, quod clarius dicit art. 5, in corp., et ad 2, et indicatur etiam in Tridentino, sess. 6, capit. 6; et de hoc timore intelligunt Patres illud Psalm. 18: *Timor Domini sanctus*, ubi Augustinus: *Timor castus est, quo filii timent offensam Patris; servilis, quo timent pœnam.*

4. *Objectio prima contra hanc differentiam.*

— *Vera responsio ad objectionem.* — Sed contra primo: nam culpa non est objectum timoris, ex divo Thoma 1. 2, quæstion. 42, artic. 3, ex Aristotele, in 2 Ethicorum, capit. 5. Nam timor est de malo arduo, quod vitare, non est in nostra potestate; culpa autem, cum sit in nostra voluntate, non est malum arduum. Propter hoc Durandus, in 3, dist. 34, quæst. 4 et 5, negat timorem filialem esse de culpa, servilem de pœna; sed utrumque dicit esse de pœna, illum de pœna damni, hunc de pœna sensus; sed errat contra communem sententiam; nam illa differentia accidentaria est; timor enim utriusque pœnæ, et damni et sensus, procedit ex amore proprii commodi; quod autem illa incommoda sint diversa, materiale quid est; sicut e contrario amare, vel sperare gloriam animæ vel corporis, ejusdem virtutis est. Confirmatur: nam ex illo fundamento etiam pœna damni non deberet esse objectum timoris, quia vitare illum est æque in nostra potestate. Ad objectionem ergo respondetur: licet vitare culpam sit in nostra potestate simpliciter, nihilominus res ardua est et difficilis, et ideo timeri simpliciter potest; divus Thomas autem et Aristoteles solum dicunt culpam, ut voluntariam, non esse objectum timoris; secus vero si consideretur, ut ex aliqua extrinseca ratione est difficilis ad evitandum.

5. *Objectio altera, ejusque solutio.* — Secundo objicitur: nam uterque timor, filialis et servilis, potest esse de culpa et pœna; nulla est ergo callata differentia inter utrumque timorem.

Respondetur differentiam formaliter, non materialiter esse intelligendam; nam timor servilis formaliter est de proprio incommodo, ut

sic, unde si timet culpam, plane timet illam quatenus potest esse causa proprii incommodi et pœnæ; timor vero filialis, e contrario, per se et formaliter est de offensione et malo divino; unde si timet pœnam, illam timet, in quantum obstat amicitie Dei, et ejus honori; ita explicant rem hanc Theologi, in 3, dist. 34, ubi divus Thomas, q. 2, et citat. quæst. 19, artic. 6 et 10, et 1. 2, quæst. 67, art. 4, ad 2; et sumitur ex Augustino, tractat. 43 in Joan., et epist. 120, cap. 21, et ex dictis supra de differentia amoris amicitie et concupiscentie, hoc constat sufficienter.

6. *Tertia divisio timoris servilis in bonum et malum.* — *De primo membro.* — *De secundo membro.* — *Gehennæ timor honestus.* — Tertio, dividi potest timor in bonum et malum. Pro qua divisione intelligenda advertendum est pœnam dupliciter posse timeri. Primo, moderate et secundum rectam rationem, propter veram malitiam quam in se habet; et hoc modo timor servilis est evidenter bonus; habet enim objectum bonum, et consentaneum rationi, præcipue si sit timor de ultima miseria; sicut e contrario amare beatitudinem amore concupiscentie honestum est; et similiter desiderare non esse in inferno; ergo odisse contrarium, et timere, est etiam bonum. Item hic timor per se habet bonos effectus, scilicet, fugam peccati, ac propensionem ad virtutem; et non habet circumstantiam per se malam, imo potest esse actus supernaturalis, ut ex materia de gratia supponimus¹. Definitur etiam hæc veritas in Tridentino, sess. 6, capit. 6, et sess. 14, capit. 4. Testimonia quoque sacræ Scripturæ citata illam convincunt, nam persuadent nos ad hunc actum. Et tandem communis traditio Patrum, prout hæc omnia tractari solent in materia de pœnitentia². Neque hæresis, quam pœnæ timorem damnans Lutherus excogitavit, aliquo fundamento nititur quod responsione indigeat. Vide Roffens., articul. 2; et Vegam, libr. 6 in Trid. Secundo modo potest timor pœnæ haberi ultra mensuram rationis, ut si timeatur pœna, tanquam maximum, supremum, pessimumque malum, et tunc est pravus timor; nam per illum præfert homo malum suum malo Dei; unde in se, non in Deo constituit finem; quod tunc solum contingit quando homo plus timet pœnam, quam culpam, ut si quis haberet hunc actum, ut ex timore pœnæ

¹ Lib. 2 de Gratia, c. 13, n. 13.

² Consulatur auctor, disp. 5 de Pœnit., section. 2, et l. 2 de Gratia, c. 19, n. 8.

vitet culpam: *Nisi esset imposita pœna, non vitarem culpam*; quando autem timor est huiusmodi, vix potest intelligi, nisi quis habeat dictum actum formalem, quod raro contingit; et quia hic timor est multo vilior illo priore, ideo quasi per antonomasiam retinet nomen timoris servilis, et de illo loquuntur Patres, quando dicunt timorem servilem esse malum. Quod ergo ad modum loquendi spectat, *timor gehennæ* simpliciter probandus est, quia per se nihil mali includit, et in sacra Scriptura simpliciter nobis suadetur; timor vero sub nomine *servilis*, propter hæreticos saltim, distinguendus erit.

7. *Quarta divisio timoris filialis, in initialem et perfectum.* — Quarta divisio timoris filialis in initialem et perfectum, sumitur ex D. Thoma, cit. quæst. 19, art. 8, ubi docet timorem initialem non distingui substantia a filiali; quod etiam sentiunt Bonavent. et alii, in 3, disp. 34; et indicat Augustinus, lib. 83 Quæstionum, in 36, in fin., dicens: *Timor inchoat et perficit sapientem; hic autem est qui summe diligit*; differunt ergo hi timores, sicut imperfectum et perfectum in eodem genere, sicut charitas incipientium et perfectorum; et ratio est, quia inter amorem concupiscentiæ et amicitiae non datur tertius; ergo neque inter timorem filialem et servilem. Solum est advertendum, quod in amore concupiscentiæ, non distinguitur amor in perfectum et in imperfectum, quia totus ille amor genere suo est imperfectus; unde in timore servili, qui illi respondet, non distinguitur timor initialis a perfecto, quia cum ille timor sit naturæ accommodatus, statim a principio est maximus; secus vero est in amore amicitiae, et timore filiali, qui illi respondet.

8. *Durandi placitum.* — *Timor initialis unde dictus.* — Sed contra hoc contendit Durandus, 3, distinct. 34, quæst. 4 et 5, timorem, scilicet, initialem esse substantia diversum a servili et filiali, quia utrumque comprehendit, quia simul est de malo culpæ et pœnæ. Verum si formaliter hoc intelligatur, est impossibile, quia unus actus non potest simul elici ex motivis proximis diversarum virtutum. Unde timor initialis, per se et formaliter est de malo culpæ; tamen quia est in initio, utitur timore servili, vel imperando, vel certe concomitanter admittendo, ut ab ipso adjuvetur. Ultimo, circa hunc timorem initialem, est advertendum vocari initialem, quasi in initio suæ perfectionis existentem; interdum vero dici timorem initialem, quatenus est initium sapientiæ

vel justitiæ, ut Proverbiorum 1 et 9. Psalm. 110, Ecclesiast. 1, ubi etiam dicitur radix et plenitudo sapientiæ; et Job. 28, dicitur ipsa sapientia; et hoc modo timor servilis potest dici initialis, quia est initium justitiæ, ut Tridentinum supra, et Patres docent, præcipue Augustinus, Psalm. 127, quamvis perfectius hoc ipsum conveniat timori filiali. Vide divum Thomam, illa quæst. 19, art. 7, et quæst. 7, art. 1, et quæst. 45, art. 6, ad 3. His positus.

9. *Prima conclusio.* — Dico primo: timor mundanus non est actus spei, neque alicujus virtutis. Est certa, et patet ex dictis, quia est actus malus, qui substantia, et essentia differt ab actu virtutis. Sed contra: nam timor malorum temporalium interdum potest esse a virtute spei. Respondetur, si timeantur hæc mala ut impedire possunt aeterna et spiritualia, illum timorem tunc non esse mundanum, sed divinum; secus vero si immoderate timeantur.

10. *Secunda conclusio.* — Dico secundo: timor servilis, quo timetur pœna super omne malum, non est actus spei, neque alicujus virtutis; patet eadem ratione, quia ut sic est perversus, et contra honestatem. Item continet amorem creaturæ, ut ultimi finis, a quo amore talis timor procedit.

11. *Tertia conclusio.* — *Durandi opposita sententia exploditur.* — Dico tertio: timor servilis, quo debite et recte timetur pœna aeterna, vel aliud quod ad illam ducit, ut est malum et incommodum naturæ, est actus elicitus a virtute spei; idem est de odio et tristitia, quæ illi respondent. Probat primo, nam eodem pondere quo terra, verbi gratia, tendit deorsum, fugit locum contrarium, et eodem habitu quo intellectus assentitur alicui propositioni, negat contrariam; et eadem charitas, quæ amat bonum divinum, fugit malum contrarium; ergo eadem virtus spei, quæ amat beatitudinem, ut bonum proprium, odio habet ejus privationem; et eadem ratione, eadem virtus quæ sperat tale bonum, timet contrarium malum. Ratio generalis est, quia omnes hi actus tendunt in objectum sub ratione proprii commodi, et sunt ita inter se subordinati, ut unus ex altero intime oriatur. Contra hoc videtur sentire Durandus supra, quæst. 4, docens timorem servilem, licet bonum, non procedere ab aliquo habitu virtutis, neque a dono quod sit excellentius omni virtute; sed dicit esse specialem quemdam habitum inferiori omni virtute; idem fere Palud.,

quæst. 3. Ratio est, quia virtus tendit in bonum, ut sic; hic autem timor non movet ad operandum ex amore boni. At non recte intelligi potest quod dicunt; nam hic timor est bonus, et honestus ex objecto; ergo et habitus, a quo elicitur, est bonus ex objecto; ergo virtus; et non alia nisi spes; quare, etc. Ad rationem respondetur hunc actum procedere ex amore boni, juxta dictum Augustini, libr. 83 Quæstionum, quæst. 33: *Nulli dubium est, inquit, nullam aliam esse metuendi causam, nisi id quod amamus.*

12. *Objectio contra duas ultimas conclusiones.* — *Solutio.* — Sed superest in hac et præcedenti conclusione difficultas. Nam ex dictis sequitur timorem servilem hunc bonum, non solum accidentaliter, sed essentialiter differre ab alio timore servili; at contrarium videtur docere D. Thomas, quæst. illa 19, artic. 4: *Ut enim informitas, inquit, ad speciem fidei informis non pertinet, ita nec servilitas ad timorem.* Et hæc videtur communis scribentium sententia. Respondetur concedendo sequelam; differunt enim illi timores in formali ratione, quamvis in materiali videantur convenire. Est enim uterque timor pœnæ, sed alter est super omnia, atque adeo respicit pœnam ut summum malum, quod revera non est; alter vero honestus timor fertur sub vera et propria ratione mali, quæ in objecto est; sicut odisse culpam, ut summum malum, vel solum ut causam mali pœnæ, sunt actus substantia et essentia differentes, et illud odium prius pertinet ad contritionem, hoc vero ad attritionem; similiter amare bonum creatum, ut ultimum finem et summum bonum, et amare illud bonum prout amari debet, sunt actus essentialiter differentes; sicut denique tristitia, quam habet homo damnatus de sua pœna, est essentialiter diversa ab honesta tristitia quam habere potest viator de periculo illius pœnæ, quam incurrit peccando. Unde cum D. Thomas dicit timorem servilem, malum in substantia, posse manere sine servitute, per substantiam intelligit communem seu genericam rationem, seu denominationem timoris servilis, quatenus ex objecto materiali desumitur, quod est pœna, ut ex solutione ad tertium hujus articuli desumi potest; quapropter exemplum illud, de fide informi, et ejus informitate, quo utitur D. Thomas, non tenet nec intelligendum est in omnibus, ut patet ex dictis: fides enim informis non est mala, imo

nec unquam actus ejus mali sunt, etiam per denominationem extrinsecam ab actu voluntatis, ut alias diximus; ille vero timor servilis, qui malus est, et intrinsece et formaliter talis est.

13. *Quarta conclusio.* — *Objectio.* — *Solutio quorundam improbat primo.* — Dico quarto: timor filialis et initialis est elicitus a charitate; patet eisdem rationibus quibus tertia conclusio, proportionaliter eas applicando. Sed superest difficultas: nam ex tertia et quarta conclusione, fit nullum timorem dari, qui sit unum ex donis septem Spiritus Sancti; sequela patet, quia omnem timorem bonum reducimus ad spem et charitatem, nec dici potest timorem vocari donum Spiritus Sancti lata significatione, eo modo quo omnis virtus infusa est donum; ostendimus enim alias¹ septem illa dona distingui a virtutibus. Et confirmatur ex Divo Thoma, artic. 9, citata quæst. 19, ubi timorem filialem tribuit dono Spiritus Sancti, et loquitur proprie, cum de timore servili etiam bono id neget; nam late loquendo, hic timor etiam est donum Spiritus Sancti. Propter hanc objectionem, aliqui credunt dari actum timoris filialis non elicitum ab ulla virtute infusa, sed a speciali habitu qui sit unum ex septem donis. Sed non video quomodo hoc stare possit; nam si id dicitur de timore filiali, eadem ratione et proportionem dicetur de timore gehennæ, nam ad utrumque movere potest Spiritus Sanctus, quod tamen iidem non admittunt. Secundo, timor est ab eodem habitu a quo amor; si ergo datur speciale donum ad timendum distinctum a charitate et spe, dabitur similiter ad amandum; id autem est falsum, nam tale donum esset perfectius charitate, quia objectum ejus attingeret nobiliori modo. Tertio ostendimus in materia de gratia, circa materias virtutum Theologicalium, nullos posse esse actus nobiliores, aut nobiliori modo elicitos, quam sint actus earumdem virtutum².

14. *Verior responsio, de qua vide cit. c. 21, a n. 18.* — *Respondetur in forma ad objectionem.* — Quapropter dicendum est donum timoris numeratum inter septem dona, non esse specialem habitum qui versetur proxime circa Deum, sed esse habitum qui versatur circa materiam virtutis temperantiæ, altiori tamen modo quam virtus infusa ex speciali instinctu Spiritus Sancti; quæ est doctrina

¹ Videatur lib. 2 de Grat., c. 17, a n. 7.

² Lib. 2 de Grat., c. 21, n. 25.

¹ In tractatu de Fide, disp. 6, sect. 7, a n. 10.

Divi Thomæ, in 1. 2, quæst. 63, articulo 4, et aliorum Theologorum, in 3, dist. 34, ubi Bonaventura, art. 32, quæstione 1, Scotus, quæst. unica, et alii, ponunt hoc donum respondere virtuti temperantiæ. Favet Augustinus, libro 1 de Sermone Domini in monte, ubi dicit hoc donum timoris esse minime perfectum inter omnia dona; si autem attingeret Deum immediate, et filialiter illum timeret, esset perfectissimum omnium, et propterea ibidem Augustinus et Divus Thomas 2. 2, quæst. 19, art. 12, dicunt huic dono timoris respondere primam beatitudinem, quæ est de humilitate, quoniam est præcipua pars temperantiæ; quia vero per temperantiam abstrahitur homo a delectationibus sensibilibus, quem effectum solet maxime causare timor, ideo talis denominatio attributa est dono timoris, vel etiam quia humilitas solet significari timoris nomine, et illa est præcipua pars hujus virtutis; ita Divus Thomas eodem art. 12. Ad difficultatem ergo negatur consequentia, quia proprius actus doni timoris non est timere, sed potius ex instinctu Spiritus Sancti, quasi ex timore, separare hominem a delectationibus sensibilibus, vel humiliare illum Deo; sicut actus doni fortitudinis est operari fortiter in materia fortitudinis altiori modo, ex speciali instinctu Spiritus Sancti. Ex quo obiter confirmatur nostra sententia; nam, sicut dantur dona quæ respondeant virtuti fortitudinis et justitiæ, ita debet dari aliquid quod respondeat virtuti temperantiæ; nam virtutibus Theologicis, præcipue voluntatis, non respondent propria dona, ut in 1. 2 ostensum est, quanquam sapientia accommodatur charitati, quia ab illa habet specialem dulcedinem, et in illa quodammodo fundatur, et hoc etiam donum timoris accommodatur spei, quia ab illa quodammodo accipit originem et denominationem. Et confirmatur tandem, quia generaliter nulla est inclinatio, vel habitus per se primo ad fugiendum malum, sed ad amandum bonum, ex quo oritur illa fuga.

15. *Unius difficultatis resolutio ex dictis.* — Ex dictis solvuntur duæ difficultates: prima, an timor diminuat, vel omnino tollatur, an vero perficiatur solum per charitatem. Dicendum est enim omnem timorem, qui peccatum mortale includit, tolli per charitatem; si vero sit tantum veniale, posse esse simul cum charitate, non tamen a charitate vel eliciente, vel imperante. Atque hoc modo interpretandi sunt Theologi, qui dicunt timorem servilem non posse esse cum charita-

te: Alens., 3 part., q. 63, membro 3; Altisiod., libro 3 Summ., tract. 8, q. 4; et eodem modo intelligi potest locus ille 1 Joann. 4: *Timor non est in charitate.* Timor autem servilis bonus potest esse cum charitate, imo et ab illa imperari; ita divus Thomas supra, art. 6, et alii Theologi, ex Augustino, tractat. 9 in 1 Canonic. Joann. Et patet, nam est actus bonus, et a virtute spei elicitus. Item cum charitate potest esse amor beatitudinis, ut proprii commodi; ergo et timor contrarii. Tertio Scriptura et justos et peccatores docet hunc timorem, ut convertantur et perseverent. Verum est spiritum hujus timoris comparatum cum spiritu amoris et timoris filialis, esse valde imperfectum; et ideo Paulus, ad Rom. 8, comparans legem veterem cum nova, dixit: *Non accepistis spiritum servitutis.* Unde hic timor, quamvis non totaliter destruat adveniente charitate, paulatim tamen consumitur; nam hoc etiam modo perfecta charitas hunc timorem abjicit, non quia malum, sed quia imperfectum, quomodo Augustinus dixit supra: *Charitas cum habitare cæperit, pellit timorem, qui ei locum præparavit.*

16. *Objectioni occurritur ex Cajetano probe explicato.* — Dices: ergo poterit aliquando in hac vita charitas esse ita perfecta, ut non admittat talem timorem. Cajetanus, citata q. 19, art. 8, respondet aliud esse timere penam, aliud operari ex motione hujus timoris. Primum dicit habere semper locum in hac vita, in viris etiam perfectis; secundum autem posse excludi a charitate perfecta. Non intendit autem Cajetanus negare hunc etiam secundum actum posse habere locum in hac vita in quibuscumque perfectis, id enim certissimum est, et patebit ex sectione sequenti; solum ergo asserere voluit, exercere actum timoris esse consilium viris etiam perfectis, quia est valde utilis, et fere necessarius ad conservandam gratiam; tamen operari ex illo motivo, vel solo, vel principaliter, non esse consilium, quamvis non sit malum; unde in hoc sensu perfecta charitas potest in via hunc timorem excludere, ut nunquam homo ex illo, tanquam ex præcipuo motivo, operetur; timor autem filialis non solum potest esse cum charitate, sed etiam sine illa non potest esse perfectus, quia est proprie actus ejus, ut diximus. Unde fit quod Magister, in 3, d. 34, D. Thomas supra, a. 3, notarunt, crescente charitate, augeri hunc timorem; nam, ut Augustinus ait, tractatu 43 in Joannem,

qui magis amat justitiam, magis timet eam amittere; et ideo, l. 83 Quæstionum, q. 36, dicit, *hunc timorem perficere sapientem.* Ratio est, quia quo aliquis magis amat, eo magis timet perdere vel offendere rem amatam, sicut ille cecinit: *Res est solliciti plena timoris amor.*

17. *Durandi instantia.* — *Confirmatur.* — *Ad instantiam duplex responsio.* — *Ad confirmationem.* — Sed contra, ait Durandus 3, d. 34, quæst. 6, id esset verum, si esset æquale periculum; crescente vero charitate, minuitur periculum peccandi; ergo et timor. Et confirmatur, nam alias, crescente spe, cresceret et timor servilis, quia crescit amor concupiscentiæ; consequens autem est falsum, nam crescente fiducia minuitur timor, ut etiam docet ipse divus Thomas. Respondetur primam instantiam probare ex aliqua parte minui timorem secundum quid, non simpliciter, quia cætera non sunt paria, et majorem vim habet amor quam cætera omnia; præsertim quia simul cum charitate augetur existimatio divini honoris, cognitio peccati et humanæ fragilitatis. Secundo, responderetur ex Bonaventura eadem distinctione. In timore enim duo sunt: anxietas, seu afflictio quædam, et hæc minuitur crescente charitate, et generatur pax conscientiæ; secundum est fuga mali divini possibilis, et hæc ratio timoris augetur juxta rationes factas, et quoad hoc idem fateor esse de timore penæ, nec amplius confirmatio probat; aucta enim spe, minuitur anxietas et sollicitudo; crescit vero substantia ejus, ut est fuga mali; tamen ex perfectione charitatis dicitur minui timor, quia fit ut homo minus occupetur in hujusmodi timore, et ex illo minus moveatur ad operandum, magis vero ex filiali.

18. *Secunda difficultas, quomodo timor maneat in patria.* — *Prima suppositio, timorem manere.* Videatur auctor, disp. 20 de Incarnatione, sect. 2. — *Secunda suppositio, timorem manere etiam quoad actum.* — Secunda difficultas est, quomodo timor maneat in patria. Nam quod simpliciter loquendo maneat, certissimum est ex illo Psalmi 18: *Timor Domini sanctus permanens in sæculum sæculi.* Qui locus non satis explicatur de effectu timoris, quod indicat Augustinus, 14 de Civitate, capite 9, tum quia potest intelligi cum proprietate, et ita intelligitur a Patribus; et ipse Augustinus, quamvis illam expositionem referat, tamen non excludit hanc; tum etiam, quia in Christo fuit timor, ut in materia de

Incarnat. tractatur. Unde Bernardus, epistola 109, inter errores Abaylardi, refert timorem non manere in patria; quos errores damnat Innocentius, epistola 194 inter epistolas Bernardi. Secundo, certum est hoc non debere solum intelligi de habitu, sed etiam de actu timoris; quod non sine temeritate videtur negasse Durandus, dist. 34, quæst. 3, ad primum, contra Magistrum, D. Thomam, et reliquos Theologos; nam sacra Scriptura magis de actibus quam de habitibus loquitur; et ita de actu exponit citatum locum Psalmi 18, Augustinus, tract. 43 in Joann., et 9 in 1 Canon. Joann.; item Job 26, cum dicitur: *Columnæ cæli pavent et contremiscunt,* sermo est de actu; et tamen de Angelis id intelligit Gregorius, 17 Moralium, capite 14.

19. *Quisnam sit prædictus actus.* — *Prima opinio.* — *Rejicitur.* — *Secunda opinio.* — *Non prorsus satisfacit.* — Difficultas vero est quid sit ille actus. Prima opinio ait esse summam quamdam reverentiam, quam Beati habent erga Deum; ita D. Thomas, 3 part., quæst. 7, artic. 6; et Magister supra, et in sacra Scriptura interdum talis actus vocatur timor, Luc. 17: *Accepit omnes timor, et magnificabant Deum.* Tamen hic actus sic expositus ad religionem spectat, et non versatur circa malum, ut sic, quare non est proprie timor. Secunda opinio vult esse admirationem quamdam Beatorum de Dei excellentia, ratione cujus fugiunt judicare vel curiose scrutari magnificentiam Dei; ad quem modum Dionysius, 3 capit. Cælest. Hierarch., exponit visionem Isaïæ, de Seraphim, qui velabant duabus alis facies suas; et Apoc. 15, dicunt Beati Deo: *Magna et admirabilia sunt opera tua;* et statim: *Quis non timebit te, et magnificabit?* Denique D. Thomas 1. 2, q. 42, art. 4, numerat admirationem inter species timoris. Sed neque hoc satis explicat rem; nam tota illa admiratio, ut est in intellectu, nihil aliud est quam cognitio divinæ incomprehensibilitatis; ut vero esse potest in voluntate, aliud esse non potest quam vel actus reverentiæ erga Deum, vel certe fuga alicujus inmoderati desiderii circa incomprehensibilitatem Dei; quomodo videtur proprie tribui Beatis. Unde D. Thomas 1. 2, q. 41, art. 4, ad 4, admirationem dicit esse de aliquo magno malo, quod ut inevitabile apprehenditur, in qua proprietate non est in Beatis.

20. *Tertia opinio probatur.* — Tertio ergo dicitur donum timoris, ut supra est explicatum, ita posse manere in Beatis, sicut tem-

perantia infusa, et similes virtutes, quæ manent non solum in habitu, sed etiam in actu, quoad simplices motus voluntatis, quibus complacent in objectis suis, et honestatibus eorum, et detestantur etiam contrarias turpitudines, quod in genere explicatum est 1. 2, in materia de virtutibus. Actus vero timoris filialis quoad substantiam, quatenus est simplex fuga offensæ Dei possibilis in mea natura, manet etiam in Beatis, quia ut sic nullam dicit imperfectionem. D. Thomas 2. 2, q. 19, art. 11, et eodem modo Augustinus, 14 de Civitate, cap. 9, dicere videntur timorem istum beatorum esse voluntatem, qua necessario volunt non peccare, *non sollicitudine infirmitatis, sed tranquillitate charitatis*; quamvis hic actus magis videatur odium peccati, quam timor, licet aliquo modo distingui possit; nam odium est aversio a peccato secundum se, propter malitiam ejus; hic vero actus est tanquam fuga quædam, considerando peccatum, ut simpliciter possibile fieri a mea voluntate, et ideo est per modum timoris. Quare in Deo intelligere quidem possumus odium peccati, non tamen istam fugam, quia nulla ratione est illi possibile tale malum. Qui etiam timor per conditionalem actum bene explicatur: *Etiam si beatitudinem non impediret, omnino vitarem culpam propter Deum*; qui actus est ejusdem substantiæ cum timore filiali viæ, quamvis non habeat imperfectiones adjunctas, scilicet, anxietates, etc. Dices: eodem modo posset dici timorem servilem manere in Beato in substantia, quia manet fuga mali pœnæ secundum se possibilis; quod tamen videntur negare Augustinus, divus Thomas, et alii. Respondetur illum actum, ut est simplex fuga pœnæ, posse manere; simpliciter tamen non esse dicendum timorem servilem, quia in illo statu tota illa fuga pœnæ possibilis imperabitur a charitate, et referetur in Dei gloriam.

SECTIO V.

Utrum operari intuitu æternæ retributionis sit actus spei honestus.

1. *Primum hæreticorum argumentum.* — *Secundum.* — *Prima conclusio.* — Lutherani damnant hunc actum, tanquam omnino malum, quia non licet illam spem ponere in nostris operibus et meritis; est enim contra Christi dignitatem, et esset in se ipso confidere. Secundo, quia quidquid non procedit ex

puro amore et benevolentia Dei, ordinat Deum ad nos, quod est inordinatum. Nihilominus dico primo: operari propter mercedem et retributionem, præcipue æternam, per se bonum est et honestum. Est de fide definita in Trident., sess. 6, cap. 11, et can. 31; et in Directorio Inquisitor., 2 part., quæst. 9 et 10, refertur definitio Innocentii III de eadem re. Idem confirmatur ex variis sacrae Scripturæ locis, ac Patrum traditione, ut videri potest in materia de merito¹. Ratio vero est, quia amor concupiscentiæ, vel timor gehennæ est actus per se honestus, ut supra ostensum est; ergo operari ex imperio talis amoris vel timoris per se non est malum, quia neque bonus actus per se imperat malum, nec etiam est mala circumstantia, ut patebit statim.

2. *Secunda conclusio.* — *Objectio solvitur ex D. Thoma.* — Dico secundo non solum esse bonum operari ex amore vel timore, quasi ex motivo extrinseco, veluti sumpta inde occasione, sed etiam tanquam ob finem proximum et immediatum. Conclusio est contra aliquos, qui dixerunt licere quidem ex promissionibus vel minis Dei excitari ad operandum, ita ut illud solum sit veluti quædam dispositio ex parte subjecti; tamen respicere mercedem tanquam finem, dicunt esse malum. Conclusio tamen posita est communis Theologorum, in 3, dist. 29, ubi Durandus, quæst. 3; Bonaventura, dist. 27; Adrianus, Quodlibet. 4, 8 et 9, et favent eadem testimonia sacrae Scripturæ et Patrum, et maxime quæ in doctrina de attritione afferri solent². Ratio est, quia ille finis est bonus; ergo additus actui non communicabit illi malitiam; quæ ratio procedit, sive finis sit proximus, sive remotus, sive integer, sive partialis, et maxime probat de fine beatitudinis et retributionis æternæ; nam opera nostra quasi natura sua sunt media ad talem finem; ergo illum intendere per hæc opera non est malum. Tandem illa beatitudo est quid excellentius nostris operibus; ergo merito potest per hæc intendi. Sed contra, nam saltem amare Deum super omnia propter hunc finem videtur inordinatum, quia est ordinare nobilius ad ignobilius, atque adeo quodammodo uti Deo. Respondetur ex D. Thoma, in 3, dist. 29, artic. 4, ad 2, in actu amoris Dei duo posse distingui. Unum est objectum, quod est Deus; et hoc si amatur charitate, non

¹ Lib. 12 de Grat., c. 12, late.

² Consule auctorem, disp. 5 de Pœnit., sect. 2.

amatur propter aliud, sed propter se. Aliud est exercitium hujus actus, et hoc potest referri ad mercedem, ut ad finem proximum; sic enim actus charitatis imperari potest ab spe, et non est inordinatio, quia non utor Deo, sed actu meo. Deinde quia in eomet usu non sisto in mercede mea, aut commodo, tanquam in fine ultimo; nam omnia tandem refero in gloriam Dei, vel formaliter, vel virtute, atque adeo necesse est ut actus sit bonus; propter quod Tridentinum supra addit: *Dummodo hoc principaliter intendatur, ut Deus glorificetur in nobis.* Quod tamen in hujusmodi modo operandi virtute semper includitur, quia actus et finis boni sunt, nisi voluntas malitia sua illud impediatur.

3. *Quorundam limitatio rejicitur.* — Limitant vero aliqui hanc conclusionem ad ea opera quæ non sunt præcepta, nam in iis quæ præcepta sunt, inquit, malum est operari propter mercedem ut propter finem, quia in eo modo operandi virtute includitur voluntas non operandi, si non speratur merces et retributio; hæc autem voluntas, et dispositio in rebus præceptis est intrinsece mala, nam lex Dei servanda esset, etiamsi nihil promitteret, sicut peccatum esset vitandum, etiamsi non esset pœna; quocirca supra dicebamus quendam timorem servilem esse malum. Dico tamen conclusionem procedere etiam in actibus præceptis; ita Adrianus, et Bonaventura supra. Ratio est, quia etiam opera bona præcepta, sunt media per se ordinata ad talem finem, qui certe bonus est, quamvis non sit optimus; neque est verum includi in tali opere voluntatem illam; nam potius qui sic operatur, absolute vult servare præceptum eo modo quo præceptum est, atque adeo ut medium ad talem finem, neque illa conditionalis voluntas (Si non esset merces, non facerem) præsumenda est, nisi vel expresse habeatur, vel ex effectibus evidenter colligatur; nam alias, cum actus sit de se bonus, non est in malam partem interpretandus.

4. *Tertia conclusio bipartita.* — Dico tertio hunc modum operandi pertinere ad spem, vel imperantem, vel elicentem. Conclusio facilis est, supponendo nos loqui quando aliquis operatur ex intentione supernaturalis retributionis, et quando illa intentio est objecto proportionata, atque adeo supernaturalis; quæ intentio, ut ex dictis patet, pertinet ad spem. Ex quo facile patet prior pars, nam opus factum propter finem aliquem imperatur ab intentione finis, atque adeo a virtute, cujus est

illa intentio; posterior pars probanda est ex generali doctrina 1. 2, quod quando electio proxime, et immediate est propter aliquem finem, ab eadem virtute elicitur, a qua intentio; si ergo aliquis proxime moveatur ad operandum ex intentione proprii commodi, et spe retributionis, totum illud opus erit proxime a virtute spei. Verum est tamen hoc raro accidere, quia fere semper opera quæ fiunt propter retributionem, sunt alias bona, et honesta ex objectis propriis, quæ bonitas ex objecto non excluditur propter spem retributionis.

5. *Proponitur quædam difficultas.* — *Resolutio.* — *Confirmatur.* — Quæres an quæ diximus habeant locum in retributione temporali etiam humana, ut, verbi gratia, an sit honestum canere vel recitare horas canonicas in choro propter temporale beneficium, ita ut alias non facerem. Videtur enim non licere, quia hic vere refertur id quod superioris ordinis est, ad rem inferioris ordinis; item ille videtur esse amor mercenarius, quem D. Thomas 2. 2, quæst. 19, artic. 4, ad tertium, simpliciter damnat; et ita videtur sentire Bonaventura, et favet Chrysostomus, libr. 2 de Compunctione cordis, sub finem. Primo, suppono intentionem boni temporalis, vel amorem, esse indifferentem per se; unde etiam operari ex illa intentione videtur per se indifferentem; quare si intentio illa in re ita exerceatur ut sit honesta, operari opera virtutis ex vi illius intentionis per se erit etiam honestum. Et imprimis si illud temporale commodum solum intendatur secundario, tanquam quid accidentarium, omnes id affirmant, quia honestum est intendere aliquod bonum, eo modo quo ipsum ordinatum est; sed hoc temporale commodum est quid nobis accessorium; ergo ita illud intendere etiam erit honestum. Deinde si sit finis principalis, dummodo non sit malus, etiam nulla est inordinatio propter illam rationem, quod quando finis non est malus, non dat malitiam actui. Nec refert quod medium sit quid nobilius, quia interdum licet ordinare majus ad minus; nimirum vel ordinando utrumque ad aliquid excellentius utroque, ut in proposito hæc omnia ultimate referenda sunt in Dei gloriam; vel certe quando majus ordinatur ad luerandum minus absque jactura ipsius majoris, ut in proposito casu, bonum orationis non amittitur, ex eo quod per illam temporale aliquid honeste conquiramus. Confirmatur; nam interdum licet non facere opus virtutis; ergo etiam in-